

Patricia Pasquín

Wat wolven ons leren

Over verbinden, grenzen stellen
en liefhebben zonder jezelf te verliezen

Vertaald door Hendrik Hutter

ALTAMIRA

Inhoudsopgave

Voorwoord: Over de wilde geest	9
Inleiding: Manifest voor de lezer	17
LES 1 Luna: Helen in verbondenheid	23
LES 2 Naz en Angel: De prijs van het verloochenen van je intuïtie	41
LES 3 Teton en Shasta: Het probleem van de lastige vrouw	59
LES 4 Nakota: Verzorging met aandacht	77
LES 5 Riot: De revolutie van de pauze	97
LES 6 Draco en Luna: Het proces om in jezelf te geloven	117
LES 7 Storm: Doelen en het ego	137
LES 8 Sabine: Hoe je identiteit wordt gevormd door je omgeving	155
LES 9 Amadeus: Liefde als wederzijdse uitdaging om te transformeren	177
LES 10 De dood: Leven in plaats van overleven	203
Nawoord: De laatste les	223
Graadpleegde boeken	231
Woorden van dank	235

VOORWOORD

Over de wilde geest

In juli 2016 begon ik te werken in het Wild Spirit Wolf Sanctuary, een wolvenreservaat dat verborgen ligt tussen de immense vlaktes van de hooglandwoestijn van New Mexico. Vier jaar lang verzorgde ik samen met een geweldige groep mensen meer dan zestig wolven en andere wilde dieren. Zonder het te weten begon ik de mysterieuze reis naar de ontdekking van de ware betekenis van de ongetemde geest.

In de loop der jaren is mij veelvuldig gevraagd of de wolven in het reservaat niet gedomesticeerd waren door het contact met mensen. Dat is logisch, want we zijn geneigd te denken dat wilde dieren weerbarstig en onvoorspelbaar zijn en huisdieren gedwee en gemakkelijk. Maar in mijn tijd in het reservaat lukte het een diepe vertrouwensband op te bouwen met de wolven, die doorgaans als bloeddorstige beesten worden voorgesteld, dus ogenschijnlijk is het een redelijke vraag. Maar dat opent ook de deur naar een zeer interessante discussie: wat is domesticatie precies? Kunnen wezens die van nature wild zijn, maar binnen een omheining leven, zoals de wolven in het reservaat, werkelijk worden getemd? Zijn die hekken en beperkingen echt voldoende om hun wilde geest te onderdrukken?

Het korte antwoord is nee. Domesticatie is een ontwikkelingsproces waarbij dieren op kunstmatige wijze worden geselecteerd op grond van hun gedrag en fysieke kenmerken. Op die manier hebben wij mensen door middel van genetische selectie dieren gefokt die qua karakter en lichaamsvorm zijn aangepast aan ons en onze omgeving. Dat hebben we ook gedaan met wolven, meer dan dertigduizend jaar geleden, toen onze soorten voor het eerst samen optrokken. Langzaam maar zeker wisten we hun uiterlijk en hun gedrag te veranderen. Denk daarbij aan de vorm van hun schedel, de grootte van hun tanden, hun temperament, hun angsten en hun afhankelijkheid van ons. We weten niet precies wat er in die duizenden jaren is gebeurd, maar wel dat alle honden, ook chihuahua's en corgi's, afstammen van de grijze wolf. Tegenwoordig lijken ze echter nog maar weinig op hun wilde voorouders. Niet alleen lichamelijk, maar ook in hoe ze denken en zich gedragen. Wolven zijn gemaakt om minstens dertig kilometer per dag te rennen zonder moe te worden, en hun zenuwstelsel is altijd alert en wordt meteen geactiveerd wanneer ze iets nieuws tegenkomen of meemaken. Honden, daarentegen, slapen soms wel vijftien uur per dag. Hun lichaamstaal is heel anders, want ze hebben zich aangepast aan die van ons, en ze zijn zelfs in staat om zeer subtiele menselijke gezichtsuitdrukkingen te herkennen. Honden zijn veranderd in dieren die zich op een veel minder dreigende manier uitdrukken dan wolven (die continu grommen en hun tanden laten zien om allerlei emoties en boodschappen over te brengen). En dat allemaal om een leven te kunnen leiden waarin ze volledig afhankelijk zijn van de leden van een andere soort die je onderdrukkers kunt noemen, want wij mensen binden ze vast, sluiten ze op en laten ze al duizenden jaren voor ons werken. Tegenwoordig zouden we kunnen zeggen dat de meeste honden een heerlijk leven hebben waarin ze

zich alleen maar door ons hoeven te laten vertroetelen. Maar zijn honden die over het asfalt lopen, die zich moeten aanpassen aan onze wensen en behoeften en die we castreren en laten rennen en spelen op omheinde terreinen echt gelukkiger dan wolven die vrij zijn, op jacht gaan en in een roedel leven? Welke rol spelen comfort en het absolute gebrek aan autonomie in hun relatie met geluk en onrust?

Tijdens de training die ik kreeg om met wolven te werken, leerde ik iets wat ik fascinerend vond, namelijk dat honden (in tegenstelling tot hun wilde verwanten) als gevolg van domesticatie nooit echt volwassen worden, en op die manier hebben wij ervoor gezorgd dat ze voortdurend op ons letten en steevast wachten tot wij de leiding nemen. Door hun ontwikkeling af te remmen hebben we ze volgzaam en afhankelijk gemaakt als wolvenwelpen. Dat proces heet neotenie. Daarbij houden de dieren hun jeugdige karakter nadat ze lichamelijk zijn volgroeid. Wolvenwelpen lijken veel op honden: ze volgen je, observeren je, kopiëren je gedrag. Maar wanneer ze volwassen zijn, worden het zeer zelfstandige wezens. Ze nemen hun eigen beslissingen en laten zich grotendeels leiden door hun instinct om te overleven. Zeker, ze leven in roedels en werken samen als een team, maar ze hebben hun eigen karakter en zijn heel onafhankelijk. Tot op zekere hoogte kun je met ze communiceren en onderhandelen, en ze zijn zelfs te conditioneren, maar je kunt ze niet trainen en ze laten zich niet commanderen. Want anders dan honden hebben ze geen enkele behoefte om 'braaf' te zijn of wie dan ook tevreden te stemmen.

Dat is het cruciale aspect: de wilde geest laat zich niet bezitten of onderwerpen. Daarom vertegenwoordigt dat aspect in veel kinderverhalen de duistere kant van de wereld. Het bos, de wolf, de nacht, de heks, ze vormen een bedreiging omdat ze iets beli-

chamen wat niet opgevoed, gecorrigeerd of getemd kan worden. Iets wat niet aan de norm voldoet, wat geen toestemming vraagt, wat niet buigt voor 'hoe het moet zijn'. In symbolische termen representeert de wilde geest het deel van de psyche dat zijn eigen waarheid geen geweld aandoet om geaccepteerd te worden. Het gaat om een duistere onvoorspelbaarheid diep in onszelf die we gevaarlijk vinden omdat we er geen grip op hebben. En in veel opzichten hebben we er ook geen controle over. Wij horen allemaal weleens de roep van onze wilde kant, of niet? Soms verlangen we naar de vrijheid die ons wordt geboden door deze kant. Bijvoorbeeld wanneer we in opstand komen tegen onderdrukking. Ik ben ervan overtuigd dat het deel uitmaakt van het diepste wezen van onze soort, dit verlangen om weer in contact te komen met ons evolutionaire verleden. Een verleden waarin onze intuïtie en onze authenticiteit niet werden onderdrukt door sociale en economische normen en door verwachtingen die ons dwingen om mee te doen aan een systeem dat steeds meer van ons eist, waardoor we geen tijd meer hebben om te ontdekken wat het betekent om je echt vrij te voelen.

In het reservaat had je naast wolven ook veel wolfshonden. Als je honden met wolven kruist, denken mensen vaak, kun je een dier fokken met de gewenste eigenschappen van beide. Maar het is belangrijk om te begrijpen dat wij mensen voor een hond een leider zijn, maar voor een wolf een roofdier. Een wolf wordt geboren met de angst voor mensen, net zoals een hert van nature bang is voor wolven. Die angst helpt ze om te overleven. Het zit ingebakken in hun DNA. Maar als je een hond met een wolf kruist, krijg je een dier vol verwarring dat zich zeer onvoorspelbaar gedraagt. En dat is gewoon gevaarlijk. Elke wolfshond is weer anders, en je weet nooit welke eigenschappen het dier van de twee soorten heeft meegekregen. Twee lichaamstalen, twee

soorten instinct die elkaar tegenspreken, twee soorten botsende verlangens in één lichaam. Mensen die een wolfshond nemen, willen een wolf die zich gedraagt als een hond, maar na verloop van tijd komen ze erachter dat ze een hond hebben met de kracht van een wolf en met totaal onvoorspelbaar gedrag.

Toen ik Kota voor de eerste keer zag, was ik zwaar onder de indruk. Het was een wolfshond en zonder enige twijfel het grootste dier van het hele reservaat. En precies zijn omvang verraadde dat hij half hond was. Wolven zijn groot, maar niet zo zwaarbouwd. Kota's dikke, glanzende vacht was grijs met een klein beetje bruin. Hij had amberkleurige ogen en een uitdagende, ietwat lusteloze blik. Je zou zeggen dat het gewoon een enorme wolf was. Maar vaak bewoog hij zijn staart als een hond, en hij vond het geweldig om naar het hek te komen om geaaid te worden. Hij had niet de angst en argwaan van de wolven om hem heen.

Het team van National Geographic kwam op een dag naar het reservaat om een documentaire te maken. Ze wilden de verschillen laten zien tussen wolven en wolfshonden. Ze probeerden opnames te maken van de wolven in het reservaat, maar toen ze naar binnen gingen met hun camera's en microfoons, raakten de wolven in de stress en sloegen ze meteen op de vlucht. Te veel grote en onbekende voorwerpen. Dus besloot de directeur van het reservaat om het team naar het leefgebied van Kota te brengen om te zien of hij anders reageerde. Kota observeerde de crew en liep naar een van de cameramannen. Toen hij tot een paar meter genaderd was, werd zijn aandacht getrokken door de pluizige microfoon die boven de camera hing. Hij vloog op de man af, duwde hem omver met zijn voorpoten en greep de camera met zijn bek. Vervolgens liep hij naar de andere kant van zijn gebied, waar hij de microfoon kapot begon te bijten. De directeur wist de microfoon te redden door zijn aandacht af te leiden

met een ander voorwerp. Dat is de enige manier om iets uit de kaken van een wolf te redden. Kota zag een andere camera met een pluizige microfoon, waar hij wederom op afstoot, maar ditmaal wist de cameraman hem te ontwijken. De directeur ging tussen hen in staan om te voorkomen dat Kota nog een keer aanviel, maar dat pikte het dier niet. Kota had een goede relatie met hem, maar hij wilde niet dat iemand in zijn territorium kwam om hem te vertellen wat hij wel en niet mocht. Dus sprong hij tegen hem aan om dat duidelijk te maken, en hij beet hem bijna in zijn gezicht. Het dier begon te grommen, en er zat niets anders op dan zijn gebied te verlaten. Zoiets zou bij een wolf nooit zijn gebeurd. Mensen en vreemde voorwerpen vinden ze veel te angstaanjagend. Maar ook niet met een hond, die zich gewoon zou neerleggen bij wat de mensen willen. Kota had niet de angst, maar wel de eigengereidheid van een wolf, en hij had tevens de belangstelling van een hond voor nieuwe, onbekende objecten.

Wanneer ik denk aan deze dieren en hun dualiteit, vraag ik me af of wij niet dezelfde ontwikkeling hebben doorgemaakt als wolven die honden zijn geworden en vervolgens wolfshonden. Of wij ook niet een soort neotenie hebben ontwikkeld doordat de meeste uitdagingen in ons leven zijn weggenomen en doordat we worden aangemoedigd om gehoorzaam te zijn, geen problemen te veroorzaken en geen vragen te stellen. Ik denk dan aan de innerlijke strijd tussen onze wilde kant die naar buiten wil komen en onze gedweë kant die alleen maar veiligheid wil. Ik denk aan Kota en aan de macht die hij over ons heeft door gebruik te maken van zijn eigen dualiteit. En ik vraag me af hoe gevaarlijk hij kan zijn doordat hij altijd zelf beslist naar welk deel van zichzelf hij zal luisteren. En hoe gevaarlijk mensen kunnen zijn die besluiten om in contact te komen met hun wilde kant, met de wolf die eveneens deel uitmaakt van hun wezen. Gevaar-

lijk voor de gevestigde orde, voor de normen die bepalen ‘hoe het hoort’, voor de verwachtingen die de maatschappij aan ons oplegt en die steeds meer mensen in hun greep krijgen.

En ik zou van jou willen weten: doorbreek je die orde of leg je je daarbij neer? En hoe doe je dat? In welke delen van je leven? In hoeverre wil je je zelfstandigheid behouden? Hoe ga je ervoor zorgen dat je gevaarlijk blijft? Dat zijn vragen die ieder van ons zelf moet beantwoorden. Ik denk dat het van essentieel belang is dat je het vermogen behoudt om in zekere zin wild en gevaarlijk te zijn, met name voor mensen die denken dat je een volgzzaam hondje bent en die de wolf in jou niet erkennen.

INLEIDING

Manifest voor de lezer

Wij leven in gevangenschap. Dat is een feit dat we, als we er goed en eerlijk over nadenken, niet kunnen ontkennen. En dan heb ik het niet over een evidente en herkenbare gevangenschap die makkelijk vast te stellen is. Wij leven niet achter tralies of onder een constante dreiging. Onze gevangenschap is veel subtieler, doet geen pijn, is niet per se benauwend en beklemmend, maar verdooft ons wel. Ze verbergt zich achter normaliteit en stabiliteit, achter het zinnetje 'zo is het nou eenmaal'. En precies daarom blijkt het zo moeilijk om er vraagtekens bij te zetten. Wij zijn volledig geconditioneerd door onze nabije omgeving, de samenleving waarin we ons bevinden, onze economische omstandigheden en ontelbare andere factoren waarvan we ons totaal niet bewust zijn. Factoren die niet alleen bepalen wat we doen, maar ook wat we voor mogelijk houden, onze angsten en verwachtingen en zelfs onze verlangens. We ontwikkelen al op zeer jonge leeftijd een concreet beeld van de wereld en van onze rol daarin. We leren welke paden aanvaardbaar zijn en welke we maar beter niet kunnen bewandelen. Daardoor gaan we denken dat het leven, ons leven, alleen op een bepaalde manier kan verlopen, dat er maar een paar specifieke richtingen mogelijk zijn. Alsof er van

tevooren een logische en veilige route is uitgestippeld die we moeten volgen als we verstandig zijn. Van die route afwijken wordt doorgaans niet als een creatieve optie gepresenteerd, maar als een nodeloos risico. Veel beslissingen zijn dan ook niet ingegeven door een verlangen, maar door voorzichtigheid, aanpassing of de angst om te verliezen wat men heeft, of dat nu veel of weinig is. Er bestaat een serie ongeschreven regels waar 'de grote meerderheid' zich aan probeert te houden. En we zijn bereid om alles wat ons uniek maakt op te offeren voor het veilige gevoel deel uit te maken van het grote geheel. Want het is geruststellend om ergens bij te horen. Het geeft ons het idee dat we geen gevaar lopen, dat we ons niet als enige vergissen. En zonder het te beseffen beginnen we de scherpe kantjes van onszelf af te halen. We stellen ongemakkelijke vragen uit en onderdrukken de impulsen die ons verwijderden van de groep. Onze keuzes worden bepaald door factoren die we zelden onder ogen zien. En deze gevangenschap blijft onopgemerkt zolang ze comfortabel aanvoelt en geen pijn doet en niet confronterend is. Niet alle kooien zijn bedoeld om ons op te sluiten. Sommige zijn zo gemaakt dat we niet eens de behoefte voelen ze te verlaten. Dat zorgt ervoor dat we niet echt vrij zijn, ook al willen we dat zelf niet geloven.

Het wilde leven was ongetwijfeld heel primitief. Vroeger hadden mensen bijvoorbeeld veel minder comfort. Ze woonden in hutten of grotten, moesten jagen, hadden het vaak koud... Ze waren een groot deel van de dag bezig om te overleven en hun lichaam was continu in gesprek met de omgeving. Je kreeg geen garanties, er was geen stabiliteit, geen veiligheid op de lange termijn. Het leven was onzeker en in veel opzichten een stuk zwaarder dan tegenwoordig. Maar het ging tevens hand in hand met veel andere belangrijke dingen die wij kwijt zijn geraakt op onze weg naar een comfortabel leven. En dan denk ik met name aan

het contact met de natuur en met onszelf. Want elke vooruitgang op het gebied van gemak zorgt ervoor dat we ergens van afzien, of we dat nu beseffen of niet. We kregen bescherming, beschutting en voorspelbaarheid, maar namen afstand van natuurlijke ritmes en van ons lichaam als baken en ons instinct als leidraad. Comfort ontstond niet zomaar, het ging gepaard met een nieuw levenscontract. Misschien was het op verschillende momenten in onze geschiedenis noodzakelijk af te zien van het wilde leven om stappen vooruit te zetten, maar is het werkelijk nodig om voorgoed allerlei dingen op te offeren?

Misschien denk je nu: wat is er nou zo erg aan comfort? En in de platste zin van het woord is er ook niets mis mee. We vinden het allemaal fijn om thuis te komen en dan lekker op de bank naar een film te kunnen kijken. Dankzij comfort kunnen we bijkomen, uitrusten en onszelf verzorgen. Het is noodzakelijk. Het probleem is ook niet die bank of lekker kunnen zitten of stabiliteit. Nee, er ontstaat pas een probleem wanneer comfort verandert van een middel in een absolute maatstaf. Wanneer we vast blijven zitten in de gerieflijkheid van onze omstandigheden. Wanneer de mogelijkheid of het risico om ons comfort kwijt te raken, ook al is dat slechts tijdelijk, een obstakel vormt om nieuwe levensfasen in te gaan. Wanneer we ons bestaan niet inrichten op grond van het verlangen om te groeien, maar op grond van de angst om iets kwijt te raken. Wanneer elke ontwikkeling die ongemak met zich meebrengt wordt beschouwd als een bedreiging in plaats van een natuurlijke overgang.

En soms worden wij niet beperkt door onze eigen angst om ons comfort te verliezen, maar door die van onze omgeving. Door de angst van onze ouders, vrienden en kennissen. Mensen die van ons houden, die zich om ons bekommeren of die ons simpelweg hetzelfde contract proberen op te leggen dat zij ooit

hebben getekend. Een contract dat bepaalt dat bekende dingen belangrijker zijn dan authenticiteit, dat stabiliteit beter is dan onzekerheid, ook al moeten we daarvoor afstand doen van een wezenlijk deel van onszelf. Al die mensen om ons heen maken zich zorgen om ons of denken dat ze gewoon het recht hebben (of zelfs de plicht) om ons te waarschuwen dat het afzien van mogelijkheden die van tevoren zijn vastgesteld een dwaasheid is die nooit goed kan aflopen. Op die manier verandert comfort van een persoonlijke keuze in een collectieve norm.

Kun je je voorstellen hoe mijn omgeving reageerde toen ik besloot om mijn leven in Barcelona achter me te laten om midden in de woestijn van New Mexico bijna vier jaar door te brengen in een wolvenreservaat? Met mijn beslissing deed ik niet alleen afstand van mijn eigen comfort, maar ook van het stilzwijgende contract dat we deelden. Iedereen had er een mening over, van mijn moeder tot haar burens. De meesten van hen maakten zich grote zorgen. Om mijn toekomst, mijn welzijn, mijn geestelijke gezondheid, om alles eigenlijk. Het was geen individuele, op zichzelf staande angst, maar een angst die zich snel verspreidde, die bij elk gesprek groter werd. Een angst die minder te maken had met de wolven en de woestijn en des te meer met het feit dat iemand van het gebaande pad afweek. En ik kan niet ontkennen dat het moeilijk is om niet met die angst te worden besmet. Gedeelde angst lijkt altijd in hoge mate ingegeven door gezond verstand. Maar weet je wat je ook bij anderen bespeurt die op deze manier reageren? Nieuwsgierigheid en enige jaloezie.

Het lijkt erop dat de menselijke natuur door onze dualiteit verdeeld is tussen een diepe verankering in comfort en een vertrouwde omgeving en een sterk verlangen naar avontuur en het onbekende. Tussen de behoefte aan worteling en de drang om

eropuit te trekken. Tussen blijven op de plek waar we weten wie we zijn en ergens heen gaan waar onze identiteit nog niet vastligt. Beide krachten leven samen in onszelf. Soms zijn ze in evenwicht, maar soms is er sprake van een openlijk conflict. We hebben behoefte aan de rust van ons huis, maar verlangen ook naar plaatsen waar we nog nooit zijn geweest. Dat verlangen is een vreemd soort nostalgie zonder concrete herinneringen die toch zeer intens kan zijn. Alsof een deel van ons weet dat het leven ook nog andere mogelijkheden biedt en zoveel meer en spannender kan zijn, ook al weten we niet precies hoe. Maar we kunnen niet het een krijgen zonder het ander op het spel te zetten. Als we iets kiezen, zien we ook ergens van af, en daarin is een van de moeilijkheden van het volwassen leven gelegen: dat je moet aanvaarden dat je voor elke keuze een prijs betaalt. Dat het kiezen van een huis in zekere zin betekent dat je afziet van de reis, en dat het kiezen van de reis ongemak, onzekerheid en soms eenzaamheid met zich meebrengt. En het is niet zo lastig om beide dingen tegelijk te willen, maar wel om de spanning daartussen te handhaven zonder onszelf te verloochenen.

Dit boek is een kleine reflectie op een paar van de belangrijkste lessen die ik heb geleerd in de tijd dat ik wilde dieren verzorgde in het Wild Spirit Wolf Sanctuary. Lessen die niet kwamen in de vorm van duidelijke antwoorden of plotselinge openbaringen, maar in de vorm van trage, soms ongemakkelijke processen die zelden gepaard gingen met woorden. Binnen deze context had leren niets te maken met het vergaren van kennis, maar met het afzweren van zekerheden, het loslaten van controle en het aanscherpen van het waarnemingsvermogen. Ik leerde doordat ik in the middle of nowhere leefde, 's ochtends door het gehuil van de wolven werd gewekt en de aanwezige dieren begeleidde in de verschillende fasen van hun leven. En daarbij kon ik niet op

afstand blijven, maar was nederige aanwezigheid vereist. Als ik echt daar wilde zijn, moest ik mij laten beïnvloeden en toestaan dat mijn beeld van de wereld en van mijzelf veranderde door wat ik zag. Mijn leven in het reservaat was soms zwaar (en ik wil de natuur ook zeker niet romantiseren), maar ook prachtig en opwindend. Ik heb met name besloten om erover te schrijven omdat ik die ongelofelijke ervaring wilde integreren, niet wilde vergeten. Omdat ik woorden wilde geven aan mijn belevenissen, zodat ze niet door de tijd worden uitgewist. Omdat ik een brug wilde slaan tussen die woeste wereld en het dagelijks leven waar wij allemaal op de een of andere manier naar terugkeren.

En uiteraard ook omdat ik mijn verhaal met jou wil delen.

LES 1

Luna

Helen in verbondenheid

‘Ik zeg dit tegen je om je hart te breken,
dat wil zeggen: om het open te breken
zodat het zich nooit meer afsluit voor de rest van de wereld.’

MARY OLIVER

Bestaan is verbonden zijn. We bouwen al banden op voordat we een eigen lichaam hebben. Wanneer we in de baarmoeder van onze moeder groeien, staan we continu met haar in contact, met haar ritme, haar interne toestand, haar manier van in de wereld zijn. Hoe zij zich voelt en ademhaalt en met ons praat en over ons denkt, heeft direct invloed op ons. Zelfs in die prille fase van ons bestaan is er iets wat registreert of de wereld leefbaar zal zijn of gevaarlijk, of er genoeg ruimte is, of we met open armen zullen worden begroet.

In zekere zin vormen die eerste relatie en alle relaties die daarna komen niet louter een deel van je leven: ze *zijn* je wereld. Ze leren je om je te oriënteren en om anderen te vertrouwen en te benaderen of juist om jezelf te beschermen en afstand te houden. We gaan nooit volledig blanco relaties aan. We hebben namelijk

een lichaam dat al een aantal dingen weet, ook al kunnen we ze niet onder woorden brengen.

Net zoals iemand die ooit door een hond is gebeten op een andere manier naar honden kijkt, heeft iemand die ooit gekwetst is geleerd om voorzichtig te zijn met anderen. Niet omdat hij of zij dat wil, maar omdat zijn of haar systeem weet dat contact soms negatieve gevolgen heeft. Ervaring vormt de waarneming. Het lichaam bepaalt de afstand. En zo ontstaan patronen die, zonder dat wij het doorhebben, voor ons beginnen te beslissen.

Relaties nemen we niet alleen met ons mee, ze veranderen ons vanbinnen. Ze hebben invloed op de manier waarop we omgaan met intimiteit en waarop we angst en verlangen ervaren. Ze bepalen in hoeverre we onszelf toestaan om te ontvangen. En in hoeverre we risico's nemen om te laten zien wat ons pijn doet. Relationale wonden worden niet alleen in het geheugen opgeslagen, ze hui-zen ook in onze spieren, onze ademhaling, in de wijze waarop we wegstijgen of anderen juist aan blijven kijken.

Mijn relatie met Luna liet me zeker niet onberoerd, maar leerde me iets wat mijn perceptie voorgoed veranderde. Het was een relatie die mij heelde.

Mijn eerste ontmoeting met Luna

Toen in het reservaat kwam, moest ik leren om alle dieren in één oogopslag te herkennen. Daarna kon ik ze pas gaan verzorgen. Dat was belangrijk, want als ik dienst had, moest ik altijd beschikbaar zijn voor mogelijke noodgevallen en medicijnen en supplementen geven aan de dieren die ze nodig hadden. Dan mocht ik me niet vergissen, want in sommige gevallen was het